

MEMLÛK TÜRK DEVLETİ TARİHİNE ETKİ EDEN BİR SELÇUKLU TÜRKÜ: ALMELİK EL-ÇEVGENDÂR

A SELJUK TURKISH THAT INFLUENCED THE HISTORY OF THE MAMLUK
TURKISH STATE: ALMALIK AL-JUKANDAR

Murat ZENGİN

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Tarih Bölümü,
Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı,
Malatya/Türkiye.

Assoc. Prof. Dr., Inonu University, Department of History,
Department of Medieval History,
Malatya/Türkiye.

murat.zengin@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9977-6930

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbadd.1671056

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07.04.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02.05.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 20.06.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Zengin, M. (2025). Memlûk Türk Devleti Tarihine Etki Eden Bir Selçuklu Türkü: Almelik El-Çevgendâr. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi* 7(18), 486-501.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbadd>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Mısır, Suriye (Bilâd-ı Şam), Arap Yarımadası ve Anadolu'nun güney kısımlarında iki buçuk asırdan fazla hüküm süren Memlûk Türk Devleti, askeri monarşi ile idare edilmiştir. Memlûk sisteminden yetişen herhangi bir asker, uygun şartlar ve doğru zamanda saltanat makamına yükselebiliyordu. Saltanat makamını elde eden bir memlûk, iktidarını koruyabilmek amacıyla her koşulda kendisine mutlak bir bağlılık gösteren yeni bir memlûk zümresi kuruyordu. Bu yeni oluşturulan zümreye, önceki sultandan intikal eden yetenekli memlûkler de dâhil ediliyordu. Yönetim sistemindeki bu uygulama, dinamik bir siyasi yapı ortaya çıkarsa da zamanla sultanlar ve emirler arasında yaşanan iktidar mücadelelerine de yol açıyordu. Memlûk Türk Devleti tarihinin farklı dönemlerinde Mansûrîye, Nâsîrîye, Eşrefîye, Zahrîye gibi memlûk gruplarına mensup emir ve devlet adamları iktidar üzerinde nüfûz kurmaya çalışmışlardır. Makalemize konu ettiğimiz Almelik el-Çevgendâr, Memlûklülere esir düştüğü Elbistan Savaşı'ndan sonra Memlûklü Sultanı Melikü'l-mansûr Seyfeddin Kalâvun'un bir memlûkü olarak mansûrîye zümresi içerisine yer almış, Kalâvun'un oğlu Melikü'n-nâsır Muhammed'in ikinci iktidarı döneminde nüfûzunu korumayı başararak bu sultanın üçüncü saltanatı sırasında oluşturulan nâsîrîye zümresine dâhil edilmiştir. Aynı zamanda hadis âlimi olan Almelik, bir şeyh/aksakallı olarak Memlûk Türk Devleti Meşveret Heyeti içerisinde de yer almıştır. Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan kaotik dönemde nâsîrîyenin önemli bir ismi olarak idari kadrolarda görev almış, nihayetinde sultan-emir iktidar çatışmasının yol açtığı karışıklıklar nedeniyle önce hürriyetini ardından da hayatını kaybetmiştir. Bu makalede, dönemin ana kaynakları ışığında şu ana kadar hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmamış Almelik el-Çevgendâr'ın hayatı ve tarihî şahsiyeti ele alınmıştır.

Anahatar Kelimeler: Memlûklüler, Nâsîrîye, Almelik, Nâib-i Saltanat

Abstract: The Mamluk Turkish State, which ruled over Egypt, Syria (Bilad al-Sham), the Arabian Peninsula and the southern parts of Anatolia for more than two and a half centuries, was governed by a military monarchy. Any soldier trained in the Mamluk system could rise to the sultanate under the right conditions and at the right time. A Mamluk who achieved the sultanate established a new Mamluk group that would show absolute loyalty to him under all circumstances in order to maintain his power. Talented mamluks inherited from the previous sultan were also included in this newly created group. Although this practice in the administrative system created a dynamic political structure, it also led to power struggles between the sultans and amirs over time. In different periods of the history of the Mamluk Turkish State, amirs and statesmen belonging to mamluk groups such as Mansuriyah, Nasiriyah, Ashrafiyah, and Zahiriyah tried to establish influence over the government. Almalik al-Jukandar, the subject of our article, was included in the mansuriyah group as a mamluk of the Mamluk Sultan al-Malik al-Mansur Sayf al-Din Qalawun after the Battle of Elbistan, where he was captured by the Mamluks. He managed to maintain his influence during the second reign of Qalawun's son al-Malik al-Nasir Mohammad, and was included in the nasiriyah group formed during the third reign of this sultan. Almalik, who was also a hadith scholar, also took part in the Mamluk Turkish State Consultation Board as a sheikh/veteran. He served as an important figure in the administrative staff of the Nasiriyah in the chaotic period that emerged after the death of Sultan al-Malik al-Nasir Mohammad, and eventually lost his freedom and then his life due to the chaos caused by the sultan-amir power conflict. In this article, the life and historical figure of Almalik al-Jukandar, about whom no detailed study has been done so far, is discussed in the light of the main sources of the period.

Key Words: Mamluks, Nasiriyah, Almalik, Na'ib Al-Saltanah

GİRİŞ

Tam künyesi Emir Seyfeddin Almelik el-Çevgendâr el-Hac olan Almelik, Sultan Melikü'z-zâhir Baybars el-Bundukdâr'ın Nisan 1277'de Moğollara karşı kazandığı Elbistan Savaşı'ndan sonra Memlûklülere esir düşmüştür (Makrizî, 2010, II, s. 237; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdi, 1992, X, s. 141). Müellif Habib

el-Halebî, Almelik'in öldürüldüğünde yaklaşık doksan yaşında olduğunu kaydetmektedir (Habib el-Halebî, 1986, III, s. 83). Almelik hakkında bilgi veren diğer Memlûklü müellifleri, Almelik'in Ekim 1346'da (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 2010, II, s. 239; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 140 vd; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 88) öldürüldüğü hususunda ittifak ettiklerinden Habib el-Halebî'deki bu tek kaydın doğru kabul edilip onun 1256'lı yıllarda doğduğu ve Memlûklülere esir düştüğünde yirmili yaşlarında bulunduğu söylenebilir. Almelik'in nerede doğduğu hususu şimdilik bilinmemekle birlikte onun Memlûklülere esir düştüğü Elbistan'da doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Sultan Baybars, Almelik'i 1279'da Memlûklü tahtına çıkacak olan Kalâvun el-Elfi'ye hediye etti. Kalâvun, ilmine ve olgunluğuna güvendiği bu Selçuklu esirini, sonradan veliahtı ilân edeceği oğlu Alâeddin Sâlih Ali'nin eğitimine memur etti (Makrizî, 2010, II, s. 237; İbn Hacer, 1993, I, s. 411).^{*} Almelik, Âlâeddin Sâlih Ali'nin vefatından sonra da nüfûzunu korudu. Sultan Kalâvun'dan sonra Memlûklü tahtına iki oğlu Melikü'l-eşref Halil ve Melikü'n-nâsır Muhammed sırayla çıktılarsa da Nâsır Muhammed'in ilk saltanatı bir yıldan kısa sürdü. Sultan Zeyneddin Ketboğa'dan sonra Memlûklü tahtına geçen Sultan Hüsameddin Laçın, o sırada Kahire'de göz hapsinde bulunan devrik sultan ve Kalâvun'un hayattaki tek oğlu Melikü'n-nâsır Muhammed'i 1297'de Kerek'e sürdü (Zengin, 2022, s. 85). Sultan Hüsameddin Laçın, siyasi istikrarı tesis edemediği gerekçesiyle muhalif emirler tarafından Ocak 1299'da öldürüldü (Ebû'l-Fidâ, 1997, II, s. 378; Baybars el-Mansûrî ed-Devadâr, 2016, s. 144; Nüveyrî, 2004, XXXI, s. 225-228; Sağlam, 2017, s. 155-190). Bu muhalif emirler, Kerek'te sürgün bulunan devrik lider Melikü'n-nâsır Muhammed'i iktidara davet eden bir metin kaleme alarak bu metni, Almelik ve Alâmeddin Sancar el-Çavlı ile birlikte Kerek'e yolladılar.[†] Dönem kaynakları, Almelik'in sultanı tahta çıkmaya ikna ettiğine ittifakla vurgu yapmaktadırlar (Safedî, 2009, I, s. 399; Safedî, 2000, IX, s. 214; Nüveyrî, 2004, XXXI, s. 225; İbn Hacer, 1993, I, 411; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 88; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 141).

1- Nâsırıye'nin Önde Gelen Devlet Adamlarından Biri: Almelik

Almelik, Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in ikinci saltanat döneminin başından itibaren nüfûzunu artırdı. Önemli hadis âlimi Şihabuddin Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî'den[‡] hadis şeyhi hüccetini almıştı (Safedî, 2009, I, s. 400;

^{*} Memlûklü dönemi müelliflerinden İbn Tağrıberdî, Almelik'in Baybars'ın oğlu Melikü's-sâid Berke'nin kayınbiraderi tarafından satın alındığı; Melikü's-sâid Berke'nin Almelik'e karşı Güvendik adlı adamını kayınbiraderine verdiğini bir duyum olarak aktarmaktadır (İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 141).

[†] Safedî, İbn Hacer ve İbn Tağrıberdî, Almelik'in Sultan Muhammed'i üçüncü kez tahta çıkarmak amacıyla 1309 yılı sonunda Kahire'den gönderilen elçilik heyetinde yer aldığını kaydetmektedirler (Safedî, 2009, I, s. 399; Safedî, 2000, IX, s. 214; İbn Hacer, 1993, I, 411; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 88; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 141). Fakat Nüveyri, Almelik'in Sultan Muhammed'i ikinci kez davet etmek üzere 1299 yılı Ocak ayında Kahire'den Alâmeddin Sancar el-Çavlı ile birlikte gönderildiğini söylemektedir (Nüveyrî, 2004, XXXI, s. 231). Nüveyrî, hadiseyi ayrıntılı olarak naklettiğinden ondaki kaydın daha doğru olduğunu düşünüyoruz.

[‡] Şihabuddin Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, 2000, VI, s. 162; İbn Hacer, 1993, I, s. 108.

Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 2010, II, s. 239; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 86). Elçilik görevindeki başarısı ve hadis şeyhi olma vasfı nedeniyle Sultan tarafından meşveret heyetine atandıktan sonra hükümet merkezi Kalatü'l-cebel'deki Meşihat Dairesi'nde [Şebâk-ı Niyabet-i Meşihat] ikamete başladı (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 2010, II, s. 239; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 86).

Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed, üçüncü iktidarı döneminde merkezi otoriteyi tesis etmek gayesiyle babasının memlûkü olup mansûrîye olarak adlandırılan emirleri tasfiye etmişti (Mazor, 2014-2015, s. 1-56). Bu emirlerden Almelik'in de yer aldığı dört ismi ise yeni oluşturduğu ve kendi lakabına atfen nâsırîye olarak adlandırılan memlûk grubuna dâhil etti.* Almelik, meşveret heyetindeki şeyh/aksakallı biri olarak Sultan Muhammed'in A takımında da yer aldı. Bu konumu nedeniyle Kahire'de Mayıs 1321'de ortaya çıkan kilise olaylarını bastırmada etkin bir rol oynadı. Kahire Müslümanları ile Hristiyanları arasında tam olarak tespit edilemeyen bir nedenden dolayı büyük bir sorun yaşanmış ve Müslüman halk, Hristiyanlara ait kiliseleri tahrip etmişlerdi (Nüveyrî, 2004, XXXIII, s. 8; Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 315; Makrizî, 1997, III, s. 37; Sağlam, 2021, s. 197). Hristiyan halk buna mukabele etmek üzere Haziran 1321'de bazı cami ve Müslümanlara ait evleri ateşe vermişlerdi. Bu eylemin failleri uzun süre bulunamasa da nihayet iki rahibin Hristiyanları tahrik ve teşvik ettiği ortaya çıkmıştı. Müslüman halk bu gelişme üzerine galeyana gelerek buldukları Hristiyanlara saldırmaya başlamışlardı (Sağlam, 2021, s. 197-199). Hadise bir Müslüman-Hristiyan iç çatışmasına doğru giderken Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed, arabulucu olarak Almelik ile Hâcib Seyfeddin Bektimur el-Hüsâmî'yi görevlendirdi (Nüveyrî, 2004, XXXIII, s. 13). Almelik ve Bektimur, her iki tarafı sakinleştirmek ve âdil bir karar almak için çabaladılar. Hadiseye sebep olan iki patriğin bir kuyu içinde yakılması ve Hristiyanlara yönelik bazı yaptırım kararları alınarak büyük bir sosyal sorun, büyümeden engellenmiş oldu (Sağlam, 2021, s. 198-199).

İlhanlı hükümdarı Ebû Sâid Bahadır Han'ın Emir Çoban ve ailesini tasfiye etme harketi neticesinde Memlûk Türk Devleti'ne iltica talebinde bulunan İlhanlıların Anadolu Umûmî Valisi Timurtaş b. Çoban, sultanın muvafakatiyle Mart 1328'de Kahire'ye yerleşmişti (Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 357; Makrizî, 1997, III, s. 105; Zengin, 2017, s. 64). Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed, İlhanlılara karşı gerekirse bir koz olarak kullanmayı düşündüğü Timurtaş'a hüsnü kabul göstererek onu sarayına yerleştirmişti. Sultanın başkanlığını yaptığı bir Dârü'l-adl/Divan-ı mezâlim toplantısında Emir Timurtaş'tan protokolde emir-i mîe [yüzbaşı] rütbesindeki emirlerin oturduğu bölümde değil de Emir Almelik'in yanında oturması istenmiş, Timurtaş ise buna üzölmüştür. Fakat toplantıda hazır bulunan Emir Cengeli b. el-Bâbâ, sultanın onu babasının memlûkü olup kendisinin yetişmesinde büyük emekleri olan emirler arasına oturtmakla

* Almelik dışındaki diğer isimler Baybars el-Ahmedî, Sancar el-Çavlı ve Emir Gökay'dır (Steenbergen, 2005, s. 173-199).

onurlandırdığını özellikle vurgulamıştır (Nüveyrî, 2004, XXXIII, s. 194; Sağlam, 2021, s. 259). Müellif Nüveyrî tarafından bizlere aktarılan bu bilgilerden hareketle Almelik'in Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in hasekîlerinden biri olarak Dârü'l-adl/Divan-ı mezâlim'de* de görev yaptığı ve 1328 yılı itibarıyla henüz emir-i mîe [yüzbaşı] rütbesine yükselmediği söylenebilir.

Memlûklü dönemi kaynaklarının Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in üçüncü iktidarı döneminde Almelik'e dair verdiği mahdut bilgilerden biri de onun Sultan ile birlikte Eylül 1331'de Çevgân[†] oynadığı ve sultanın Almelik ile birlikte diğer emirlere işlenmiş kumaştan yapılmış kıyafetler tevcih ettiği (Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 347). Aybek ed-Devadâr, çevgân oyununa katılan emirleri ümerâ-yı mukaddemîn [öncü emirler] olarak kaydetmek suretiyle Almelik'in bu sırada takdimetü'l-elf [Binbaşı] rütbesinde olduğunu açıkça belirtmektedir (Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 347). Çevgendâr makamındaki Almelik'in bu makama ne zaman atandığı ve takdimetü'l-elf rütbesine hangi tarihte yükseltildiği şimdilik bilinmemektedir.

Memlûklerde Sultan dışında bürokratlar, din adamları ve zengin aileler de hayır kurumları yaptırabiliyordu. Almelik, Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed nezdindeki nüfûzu ve şeyh/aksakallı olmasının sağladığı imkânlar sayesinde bazı hayır kurumları yaptırabilmiştir. Kalatü'l-cebel'in kapılarından biri olan Bâbünnasr'ın çıkışında Sultan Hasan Camii'nin karşısındaki Meşhed-i Hüseyin bölgesinde inşâ ettirdiği ve bölgeye atfen Hüseyinîye Camii olarak adlandırılan eser, 7 Şubat 1332 Cuma günü ibadete açılmıştır (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 389; Makrizî, 2010, II, s. 239; Makrizî, 1998, III, s. 305; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 85). Yine aynı bölgede, eğitim-öğretim müfredatını Malikî içtihadına göre tertip ettirdiği Hüseyinîye Medresesi'ni de yaptırmıştır (Makrizî, 2010, II, s. 239; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 141; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 85). Ayrıca, tam olarak nerede olduğunu tespit edilememiş bir hamam da Almelik'e aittir (Makrizî, 2010, II, s. 239). Makrizî, Hüseyinîye Camii'nin 15.yüzyılın ilk yarısına doğru harap durumda olduğunu kaydetmektedir (Makrizî, 2010, II, s. 239) Almelik, Kahire'deki bu kurumlardan başka Mekke'de de hayır eserleri inşâ ettirmiştir. Bunlardan ilki Mescid-i Haram yakınındaki Hazûre Kapısı [Bâbü'l-Hazûre] olup 15.yüzyılda Beytü'l-Attâr [Baharat Evi] olarak adlandırılan yapıdır. İkincisi Minâ yolu üzerinde bulunan Birketü's-Sellem'deki konak, üçüncüsü yine Minâ yakınlarındaki bir çeşme ve sonuncusu Birket-i Muallâ'da bulunan ve hacıların Muallâ'ya gidiş-gelişlerini kolaylaştıran konaktır (İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 85-8). Almelik'in

* Memlûk Türk Devleti'nde Dârü'l-adl veya Divan-ı mezâlim, Sultan başkanlığında Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün toplanırdı (Uzunçarşılı, 1988, s. 373).

[†] At üstünde değnek (çub) ve karşılıklı iki takım arasında oynanan Çevgân, sultanlar başta olmak üzere yüksek dereceli idarecilerin oyunu olarak da bilinmektedir. Sultanlar, askeri becerilerini geliştirmek ve eğlenmek için çevgân oynarlardı. Ortalama dörder kişilik iki takım arasında oynanan bu oyuna Memlûklüler, Labü'l-Küre (Top Oyunu) derlerdi. Sultanın çevgân takımında yer alan her bir atlı oyuncuya ve sultanın çevgân değneğini taşıyan görevliye çevgendâr denilmekteydi (Kalkaşendî, 1915, IX, s. 458; Halıcı, 1993, s. 294-295). Çevgân aynı zamanda bir asalet göstergesi olduğundan her emir, sultanın çevgân takımında yer alamazdı.

Mekke'deki bu hayır kurumlarını ne zaman yaptırdığı tam olarak tespit edilememekle birlikte aşağıda da değinileceği üzere bu eserleri, Temmuz 1332'de gittiği hacca sırasında hizmete sunmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed, Memlûklü sultanları içerisinde Baybars ve Kayıtbay ile birlikte hacca giden ender sultanlardandır. İlki 1312; ikincisi 1319 ve sonuncusu 1332 yıllarında olmak üzere üç kez hacca gitmiştir.* Sultanın Temmuz 1332'deki üçüncü hacına yetmiş ikisi rütbeli olmak üzere birçok emir ve diğer görevliler katılmıştı (Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 366; Erol, 2019, s. 312-355). Bu sırada takdimetü'l-elf rütbesinde bulunan Almelik de hac kafilesinde yer alıyordu (Aybek ed-Devadâr, 1960, IX, s. 366; Makrizî, 1997, III, s. 159; İbn Tağrıberdî, 1992, IX, s. 181; Erol, 2019, s. 312-355). Kaynaklardan elde edebildiğimiz bilgilere göre Almelik'in ilk ve tek hacı, sultanın kafilesinde yer aldığı bu hacıdır. Memlûklülerde hacca giden takdimetü'l-elf rütbesindeki emirlere "Emirü'l-hac" lakabı veriliyordu. Almelik'in bir lakabının da "el-Hac" olmasının nedeni budur. Yukarıda da ifade edildiği gibi Almelik'in Mekke'de yaptırdığı hayır kurumlarını bu hacı sırasında hizmete sunduğunu düşünüyoruz. Almelik'in Mekke ve Medine'de tam olarak kaç gün kaldığı bilinmese de Sultanın Kahire'de bulunmadığı süre elli dört gün olduğundan (Erol, 2019, s. 312-355) Almelik'in Hac ziyaretinin yaklaşık iki ay sürdüğü söylenebilir.

Memlûk Türk Devleti'nin en uzun süreli tahta kalmış sultanı olan Melikü'n-nâsır Muhammed, 1341 yılı Haziran'ı başlarında hastalanmış, durumunun ciddiyeti üzerine devlet erkânı sultandan veliahtını ilân etmesini istemiştir. Bu amaçla içerisinde Almelik'in de yer aldığı istişare heyetinin önemli isimleri sultan ile görüşmüş ve görüşme neticesinde oğlu Ebî Bekr, veliaht ilân edilmiştir (Makrizî, 1997, III, s. 301; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 133). 7 Haziran'da ise Melikü'n-nâsır Muhammed vefat etmiştir (Zengin, 2018a, s. 257-270).

Sayfa | 491

2- Meşveret Heyeti Üyeliğinden Nâib-i Saltanalığa Yükselişi

Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed, merkeziyetçi devlet anlayışına sahip olduğundan babası Kalâvun'un memlûklerini tasfiye ederek kendi lakabına atfen nâsırîye olarak adlandırılan yeni bir memlûk grubu oluşturmuştu. Nâsırîye memlûkleri, Melikü'n-nâsır Muhammed'in ölüm sürecinden başlamak üzere devlet işlerine müdahale etmede gecikmediler. Nâsırîye'nin etkili isimlerinden olan Emir Kavsûn, Emir Beştâk'ın sultanın Kerek'te bulunan oğlu Ahmed'i desteğine rağmen Ebî Bekr'i veliaht ilan ettirmiş ve Ebî Bekr, Melikü'l-mansûr lakabıyla yeni Memlûklü sultanı olmuştu. Melikü'l-mansûr Ebî Bekr, babasının yetiştirmesi olan nâsırîyenin tahakkümünü kırmak amacıyla yaklaşık altı yıl önce vefat eden İlhanlı hükümdarı Ebû Sâid Bahadır Han'ın askerlerinden mürekkep yeni bir memlûk grubu kurmak isteyince kendisini tahta çıkaran Emir Kavsûn ile sorunlar yaşadı (Zengin, 2018a, s. 257-270). Emir Kavsûn, sultan hakkında içki ve sefahata düşkün olduğuna dair tezvirat yayıp özellikle istişare heyetinde yer alan devlet erkânını sultana karşı tahrik etti. Sonrasında ise içerisinde Almelik'in de yer aldığı

* Hacca giden Memlûk Türk Devleti sultanları ve hususen Melikü'n-nâsır Muhammed'in hacları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erol, 2019, s. 312-355.

geniş katılımlı bir ittifak oluşturup Sultan Melikü'l-mansûr Ebî Bekr'i 4 Ağustos 1341'de tahttan indirdi ve Kahire'nin güneyindeki Kûs şehrine yolladı. Yerine sekiz yaşındaki kardeşi Alâeddin Küçük Ali'yi yeni Memlûklü sultanı olarak tahta çıkardı (Makrizî, 1997, III, s. 336; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 12; Zengin, 2018a, s. 257-270). İstişare heyetinin önemli isimlerinden olan Almelik, mütedeyyin karakteri nedeniyle ittifaka katılmıştır.

Emir Kavsûn, Alâeddin Küçük Ali'yi tahta çıkardıktan sonra beklenildiği üzere Nâib-i Saltanat makamına geçti (Zengin, 2018b, s. 217-230). Bu makamdan kaynaklanan yetkiden ve sultanın yaşının küçük olmasından istifade ile devlet içerisindeki nüfûzunu arttırdı. Atamalara doğrudan müdahale ederek pek çoğu kendisine bağlı emirleri çeşitli kadrolara getirdi. Ekonomik olarak da oldukça zenginleşen Kavsûn'un tahakkümünü kırmak üzere Dimaşk nâibi Altunboğa es-Sultanî ile Halep nâibi Taştımur es-Sâkî, o sırada Kerek'te bulunan Sultan Melikü'n-nâsir Muhammed'in diğer oğlu Ahmed'i tahta çıkarmak üzere ittifak ettiler (Zengin, 2018b, s. 217-230). Emir Kavsûn, Ahmed'i esir edip ittifak dağıtmak amacıyla içerisinde Almelik'in de bulunduğu bin kişilik bir birliği Emir Kutluboğa el-Fahrî öncülüğünde Kerek'e yolladı. Müellif İbn Tağrıberdî, Almelik ve diğer birçok emirin bu sefere gönülsüz katıldığını hususen vurgulamaktadır (İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 26). Halep nâibi Taştımur es-Sâkî, Kutluboğa önderliğindeki birliğin hareketi üzerine isyan etti (Safedî, 2009, II, s. 398; Makrizî, 1997, III, s. 345; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 26; Zengin, 2018b, s. 217-230). Emir Kavsûn, Dimaşk nâibi Altunboğa'ya yüklü miktarda mal ve hediye yollayarak onu Taştımur'dan koparmayı başardı. Taştımur, bu gelişme üzerine o sırada Kerek yakınlarında bulunan ve saf değiştiren Emir Kutluboğa el-Fahrî ile yeni bir ittifak kurdu. İttifak, Hama nâibi Emir Dokuztimur'un katılımıyla daha da güçlendi. Bu sırada Kerek yakınlarında bulunan Emir Kutluboğa, Kerek'e girerek Ahmed'i sultan ilân etti (Safedî, 2009, IV, s. 76; Makrizî, 1997, III, s. 346; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 28; Zengin, 2018b, s. 217-230). Almelik, tüm bu gelişmeler sırasında Emir Kutluboğa el-Fahrî'nin yanında idi. Aşağıda da değinileceği üzere bir süre sonra Kahire'ye döndü.

Emir Kavsûn, Kutluboğa el-Fahrî'nin bu son hareketinin ardından iktidarının tehlike altında olduğunu anladı ve Dimaşk nâibi Altunboğa'yı Kutluboğa üzerine sevketti. Altunboğa ve Kutluboğa arasında Han-ı Lâçin [Han Lâçin] civarında yapılan savaşı Emir Kutluboğa kazandı ve kısa süre içerisinde Dimaşk'a hâkim olarak yeni Sultan Ahmed adına burada hutbe okuttu (Safedî, 2009, II, s. 412; Zengin, 2018b, s. 217-230). Elbistan'dan dönen Taştımur es-Sâkî de Emir Kutluboğa'ya katıldıktan sonra iki emir, Kahire'de Sultan Ahmed'in iktidarını hâkim kılmak amacıyla harekete geçtiler. Bu sırada Kahire'de bulunan Emir-i Âhur Aydoğmuş, Kavsûn'u ortadan kaldırmak üzere Kerek'ten dönen Almelik'in de yer aldığı hasekîyenin diğer ileri gelen emirleriyle ittifak kurdu (Makrizî, 1997, III, s. 351; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 33; Zengin, 2018b, s. 217-230). Aydoğmuş ve müttelikleri gizlice Kerek'e gidip Sultan Ahmed ile görüştüktan sonra yeniden Kahire'ye döndüler (Makrizî, 1997, III, s. 351). Yapılan plan çerçevesinde Kahire At Çarşısı'nda [Sûkü'l-Hayl] konuşlanan Almelik ve

müttefikleri, Aydoğmuş'un işaretiyle harekete geçerek Emir Kavsûn ve destekçilerini tutuklayıp İskenderiye Hapishânesi'ne yolladılar (Makrizî, 1997, III, s. 351-353; Zengin, 2018b, s. 217-230). 10 Ocak 1342'de ise Sultan Âlâeddin Küçük Ali'yi tahttan indirip yeni sultan Şihâbuddin Ahmed adına hutbe okuttular (Zengin, 2018b, s. 217-230).

Sultan Şihâbuddin Ahmed, Kahire'de asayiş tam olarak sağlanana kadar Kerek'te kalmıştı. Mart 1342 başlarında Kahire'ye ulaşan Ahmed, Emir Aydoğmuş tarafından karşılandı (Zengin, 2018c, s. 227-259). Gazze'de bulunan Emir Kutluboğa el-Fahrî, Emir Taştımur es-Sâkî ve diğer emirlerden özellikle Emir Kutluboğa el-Fahrî, her ne kadar Kavsûn aleyhtârı bir siyaset takip etmiş olsa da Şihâbuddin Ahmed'in iktidarını onaylayacağına dair kati bir tutum sergilememişlerdi. Bu nedenle onun biâtı büyük önem taşıyordu. Kutluboğa ve beraberindeki emirler yeni sultana biât edeceklerini ilân ile Gazze'den Kahire'ye doğru harekete geçtiler. 18 Mart'ta Kahire'ye giren bu emirleri, Emir-i Âhur Aydoğmuş, Emir Almelik, Emir Çavlı ve diğer devlet adamları karşıladı (Makrizî, 1997, III, s. 362; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 48; Zengin, 2018c, s. 227-259). Bir gün sonra yani 19 Mart 1342'de ise Şihâbuddin Ahmed, Melikü'n-nâsır İakabıyla tahta çıkarıldı (Makrizî, 1997, III, s. 362; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 263; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 49; Zengin, 2018c, s. 227-259).

Sultan Şihâbuddin Ahmed, kendisini tahta çıkaran emirlere büyük miktarlarda bağışlarda bulunduktan sonra mutâd olduğu üzere devlet kadrolarında değişiklikler yaparak yeni atamalar gerçekleştirdi. Bu anlamda tahtını borçlu olduğu isimleri önemli makamlara atadı. 5 Nisan 1342 tarihli atama kararnameyle Emir Almelik, Emir Dokuztimur el-Hamevî yerine Hama niyâbeti makamına atandı (Safedî, 2009, I, s. 235, 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 1997, III, s. 364; Makrizî, 2010, II, s. 238; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 238, 488; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 51; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 86; Zengin, 2018c, s. 227-259). Emir Almelik, Melikü'n-nâsır Muhammed'in hasekî emiri ve meşveret heyetinin âkil bir ismi olarak devlete hizmet etmişti. Niyâbet [valilik] makamına ise ilk kez atanmıştı. 8 Nisan 1342'de Kahire'den ayrılarak görev yeri Hama'ya hareket etti (Makrizî, 1997, III, s. 364).

Sultan Şihâbuddin Ahmed'in iktidarının başlarında nâib-i saltanat makama atanan Emir Taştımur es-Sâkî ile Dımaşk niyâbeti makamına getirilen Emir Kutluboğa el-Fahrî, sultanın otoritesi için bir tehdit oluşturmuyorlardı. Sultan Ahmed, Gazze nâibi Aksungur es-Sallârî ile Emir Çavlı'yı görevlendirerek kısa süre içerisinde bu iki emiri tutuklattı. Taştımur ve Kutluboğa, tutuklandıktan sonra Kerek'te hapsedildiler. Sultan Şihâbuddin Ahmed, radikal bir karar alarak Mayıs 1342'de Kerek'e yerleşip devleti Kerek'ten yönetmeye başladı (Zengin, 2018c, s. 227-259). Onun bu kararı, beklenildiği üzere ciddi tepkilere yol açtı. Emir Kutluboğa'nın yetiştirmesi olan memlûkler, sultanın Kerek'e yerleşmesi ve efendilerini tutuklatmış olmasını gerekçe göstererek Kahire'deki niyâbet-i gaybe makamını işgal ettiler. Kahire'de bu gelişmelerin yaşandığı günlerde Kerek'te hapis tutulan Kutluboğa ve Taştımur öldürüldüler. Bu son gelişme üzerine Kahire

emirleri 26 Haziran 1342'de Sultan Şihâbuddin Ahmed'i tahttan azlederek yerine kardeşi İsmâil'i, Melikü's-sâlih lakabıyla yeni sultan ilân ettiler (Zengin, 2018c, s. 227-259). Bu şekilde Memlûk Türk Devleti kısa süreliğine de olsa biri Kerek, diğeri Kahire olmak üzere iki merkezden yönetilmeye başlandı. Yeni sultan tahta çıktıktan hemen sonra o sırada Hama niyâbeti makamında bulunan Emir Almelik'i kendisine duyulan lüzum üzerine 1 Temmuz 1342'de Kahire'ye davet ederek meşveret heyeti makamına iade etti (Şemseddin Şücâî, 1985, s. 267; Makrizî, 1997, III, s. 377; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 300). Bu kararla Almelik'in ilk valilik deneyimi olan Hama Valiliği görevi yaklaşık iki ay sürdü. Almelik'ten boşalan Hama niyâbeti makamına önce Emir Dokuztimur el-Hamevî atandıysa da sonradan bu atamadan vazgeçilerek Dokuztimur'un görev yeri Halep'e kaydırılmış ve Hama'ya Emir Sancar el-Çavlı atanmıştır. (Şemseddin Şücâî, 1985, s. 267; Makrizî, 1997, III, s. 377; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 300).

Memlûk Türk Devleti'nin yeni sultanı Melikü's-sâlih İsmâil, kardeşi mâzul sultan Şihâbuddin Ahmed'in itaatini sağlamak amacıyla ona Kerek Emirliği makamını vaat ettiyse de Ahmed bunu kabul etmeyerek 1342 yılı Ağustos ayı sonlarında Kerek'te isyan etti. Melikü's-sâlih İsmail, Kerek'e ilki Eylül 1342'de olmak üzere kardeşini ortadan kaldırdığı 1345 Temmuzuna kadar altı sefer düzenledi (Zengin, 2018c, s. 227-259). Kerek'e düzenlenen ve yaklaşık altı ay süren İkinci Kerek Seferi sırasında dönemin nâib-i saltanatı Emir Aksungur es-Sallârî, Kerek'te isyan halinde olan mâzul sultan Şihâbuddin Ahmed'i desteklemişti. Sultan İsmâil, ihaneti nedeniyle Aksungur'u görevinden alıp İskenderiye Hapishânesi'ne yolladıktan sonra nâib-i saltanat makamına 6 Haziran 1343'te Emir Almelik'i atadı (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 1997, III, s. 394; Makrizî, 2010, II, s. 238; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 352; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 72; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 86; Zengin, 2018c, s. 227-259). Cuma Namazından sonra nâib-i saltana hilatini kuşanan Almelik'e Mutriye ve Husus kasabalarından yıllık miktarı dört yüz elli bin dinar olan gelirler bağlandı (Şemseddin Şücâî, 1985, s. 288; Makrizî, 1997, III, s. 394; Makrizî, 2010, II, s. 238). Şücâî, Makrizî ve İbn Kadı Şuhbe, Almelik'in görevi, devleti İslâm şeriâtına göre yönetme ve içkiyi yasaklama şartlarıyla kabul ettiğine hususen vurgu yapmaktadırlar (Şemseddin Şücâî, 1985, s. 288; Makrizî, 1997, III, s. 394; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 352, 488). Almelik, bu şekilde Memlûklü bürokrasisi içerisinde gelebileceği en yüksek makama yükselmiş oldu. Nâib-i saltanat makamına atandıktan kısa süre sonra Kahire yakınlarındaki meyhaneler bölgesi olarak adlandırılan Hızanetü'l-bünûd'u yıktırıp şarap üretimi ve kullanımı ile esrar çekmeyi Kahire yöneticisinin muhalefetine rağmen yasakladı (Şemseddin Şücâî, 1985, s. 289 vd; Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 1997, III, s. 394-396; Makrizî, 2010, II, s. 238; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 353, 488; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 72 vd; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 86 vd; Zengin, 2018c, s. 227-259). Müellif Makrizî, Almelik'in Hızanetü'l-bünûd'u yıktırmasını "Trablus ve Akka Haçlı Krallıklarına son verilmesi kadar mühim bir hadise"; Şücâî ve ondan iktibas ile İbn Kadı Şuhbe ise "Akka Haçlı Krallığına son verilmesinden

daha mühim bir hadise" şeklinde ifade etmektedirler (Makrizî, 1997, III, s. 395; Şemseddin Şücâî, 1985, s. 289; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 353, 488). Almelik, hadis âlimi ve meşveret heyeti içerisinde yer alan şeyh/aksakallı olarak mütedeyyin bir karaktere sahipti. Dinî-ilmî bir müesseseden üst düzey idarî bir müesseseye atandığı için devlet idaresine dair aldığı kararlarda bu karakterinin belirleyici bir rolü vardı. Şarap içmeyi ve esrar çekmeyi yasaklamasına bu açıdan bakmak gerektiği kanaatindeyiz. İçki yasağı kararından dolayı Müdebbir-i memleket Emir Argûn el-Âlâî ve Meliktimur el-Hicazî ile ciddi gerginlikler yaşasa da kararından vazgeçmemiştir.

3- Sultan Melikü'l-kâmil Şâbân ile Sorunlar ve Almelik'in Öldürülmesi

Sultan Melikü's-sâlih İsmail kronik kulunç hastası olduğundan sık sık Siryâkus'taki kaplıcalarda tedavi görmek zorunda kalıyor ve bu nedenle yönetim işleri aksıyordu. Sultanın kronik hastalığı nedeniyle artık devleti yönetemeyeceğini düşünen bazı üst düzey devlet adamları, nâib-i saltanat Almelik'in muhalefetine rağmen Sultan İsmâil'i azledip yerine kardeşi Şâbân'ı tahta çıkarmak üzere anlaştılar (Makrizî, 1997, IV, s. 3; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 78). Sultan Melikü's-sâlih İsmâil, hastalığının şiddetlenmesi ve muhalif emirlerin Şâbân ismi üzerinde ittifak etmeleri nedeniyle kendisinden sonra kardeşi Şâbân'ın tahta geçmesini vasiyet etmek zorunda kaldı (Safedî, 2009, II, s. 358; Safedî, 2000, XVI, s. 89; Zengin, 2018d, s. 311-325). Nâib-i saltanat Almelik, başından beri Melikü'n-nâsir Muhammed'in diğer oğlu Haccî'yi destekliyordu (Makrizî, 1997, IV, s. 3). Fakat muhaliflerin Şâbân ismi üzerinde ısrarı üzerine "Şâbân'ın hamamda oynaması koşuluyla" onun saltanatına rıza göstereceğini bildirmişti (Safedî, 2009, II, s. 358; Safedî, 2000, XVI, s. 90; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 97; Zengin, 2018d, s. 311-325). Muhaliflerin bu fikirler üzerinde tartıştıkları ve bir saray darbesi yapmayı planladıkları günlerde 4 Ağustos 1345'te Sultan Melikü's-sâlih İsmail eceliyle vefat etti. Yerine ise aynı gün kardeşi Şâbân, Melikü'l-kâmil lakabıyla yeni Memlûklü sultanı ilân edildi (Zengin, 2018d, s. 311-325).

Sultan Melikü'l-kâmil Şâbân tahta çıktıktan sonra idarî kadrolarda değişiklikler yapıldı. Nâib-i Saltanat makamında bulunan Emir Almelik, 13 Ağustos 1345 tarihli kararnâme ile Emir Dokuztimur el-Hamevî yerine Dimaşk niyâbeti makamına atanmış ve yeni görev yerine gitmek üzere Kahire'den ayrılarak Gazze'ye ulaşmıştı. Fakat yeni sultanın kayınpederi olup müdebbir-i memleket makamında bulunan Emir Argûn el-Âlâî, Almelik'in baştan beri Haccî'yi desteklediğini ve Sultan Şâbân'ın iktidarına "Hamamda oynaması koşuluyla" razı olduğu bilgisini sultan ile paylaşması üzerine sultan, Almelik'in Dimaşk nâipliği atama kararnâmesini iptal ederek onu Safed niyâbeti makamına atadı (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 1997, IV, s. 7; Makrizî, 2010, II, s. 239; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 448, 488; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 96; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 87; Zengin, 2018d, s. 311-325). Dimaşk niyâbeti makamına ise Emir Yelboğa el-Yahyâvî getirildi. Sultan Şâbân, Almelik'in nüfûzundan çekindiği için kendisi hakkında böylesine tahkir edici bir şart ileri

süren bu devlet adamını hemen tevkif etmeyip ona Safed niyâbeti makamını geçici olarak vermiştir. Almelik de bu şartı ileri sürmüş olması nedeniyle siyasi yetki ve ekonomik imkânlar bakımından Dimaşk niyâbetine göre daha az avantajlı olan Safed niyâbeti makamına getirilmesine itiraz etmemiştir. Ama bu mesele, sultan ile Almelik arasında telafisi güç problemlere ve nihayetinde Almelik'in hayatına mal olacaktır.

Almelik, başından beri Sultan Şâbân'ın iktidarına karşı olduğundan sultandan kendisine karşı bir hamle bekliyordu. Sultandan önce davranmak ve onu tahttan indirmek üzere Trablus nâibi Emir Kumarî ve Dimaşk nâibi Yelboğa el-Yahyâvî ile temas kurmuştu (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Makrizî, 1997, IV, s. 19; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 101; İbn Tağrıberdî, 1985, III, s. 87). Gelişmelerden kâsıdı vasıtasıyla haberdâr olan sultan, silahtârı Mencek el-Yusûfî'yi Dimaşk'a yollayarak bir tahkikat yaptırmıştı. Dimaşk nâibi Yelboğa, hadisenin bir söylentiden ibaret olduğunu Mencek'e bildirip onu sultana takdim edilmek üzere yüklü hediyelerle Kahire'ye yolladıysa da Sultan, işi riske atmadı. Olası bir ittifak halinde müttefiklerin finans kaynaklarını kesmek amacıyla Emir Toktimur/Dokuztimur es-Sâlihî'yi Bilad-ı Şam bölgesine yollayarak buradan yüz bin dirhem nakit para topladı (Makrizî, 1997, IV, s. 20; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 101; Zengin, 2018d, s. 311-325). Bu sırada vefat eden Mansûriye Bimâristanı nâzırı Cengeli b. el-Bâbâ yerine Almelik'i atayacağı vaadiyle onu Kahire'ye davet etti (Makrizî, 1997, IV, s. 20; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 102). Amacı, Almelik'i tevkif etmektir. Almelik'i şüphelendirmemek için Safed niyâbeti makamına Gazze nâibi Urak el-Fettâh'ı da atamıştı. Ayrıca Silahtâr Mencek el-Yusûfî'yi Almelik'i Kahire'ye getirmek üzere Safed'e yollamıştı (Makrizî, 1997, IV, s. 20; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 102; Zengin, 2018d, s. 311-325). Almelik, sultanın gizli amacından bir şekilde haberdâr olduktan sonra Safed'den Gazze'ye kaçmıştı. Silahtâr Mencek, 24 Nisan 1346'da Almelik ve oğlu Ahmed'i gizlendikleri Gazze'de tevkif ederek Kahire'ye götürdü (Makrizî, 1997, IV, s. 23; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 102). Almelik ile müttefik olan Trablus nâibi Emir Kumarî ve kardeşi de bu sırada Emir Dokuztimur es-Sâlihî tarafından tevkif edilerek Kahire'ye getirildiler. Almelik, oğlu Ahmed, Kumarî ve kardeşi, 29 Nisan'da İskenderiye Hapishânesi'ne yollandılar (Safedî, 2009, I, s. 400; Safedî, 2000, IX, s. 214; Habib el-Halebî, 1986, III, s. 88; Makrizî, 1997, IV, s. 23; İbn Hacer, 1993, I, s. 411; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 102; Zengin, 2022, s. 116).

Sultan Şâbân, Almelik ve Kumarî'nin mallarını müsadere etmek üzere Emir Moğoltay'ı Safed'e ve Trablus'a yolladı. Almelik'in anbarında bulunan otuz bin îrdeb [bir îrdeb yaklaşık elli kilogram] hububat, yüz bin dirhem nakit para ve eşine ait değerli eşyaya el konuldu (Makrizî, 1997, IV, s. 23; Makrizî, 2010, II, s. 239; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 102). Eylül 1346'da hapis bulunduğu İskenderiye'de idam edilen Almelik'in naaşı, 7 Ekim 1346'da Kahire'ye götürülerek defnedildi (Makrizî, 1997, IV, s. 23; Makrizî, 2010, II, s. 239; Kadı Şuhbe, 1994, I, s. 448; İbn Tağrıberdî, 1992, X, s. 140; Zengin, 2018d, s. 311-325).

SONUÇ

Memlûk Türk Devleti ile İlhanlılar arasında yapılan Elbistan Savaşı'ndan sonra Memlûklülere esir düşen Almelik, ilmî birikimi nedeniyle Memlûklü sultanı Kalâvun el-Elfî'nin veliaht oğlu Sâlih Ali'nin hocalığına getirildikten sonra Kalâvun'un gözde isimlerinden birisi olmayı başarmıştır. Kalâvun el-Elfî'nin mansûr lakabına atfen mansûrîye olarak adlandırılan memlûk zümresi içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Bu hususiyeti nedeniyle Melikü'n-nâsır Muhammed'in ikinci kez tahta çıkmasıyla neticelenen müzâkere sürecinde elçi olarak etkin rol oynamıştır. Nâsır Muhammed, merkezi otoriteyi sağlamayı hedefleyen bir iç politika takip ettiğinden babası Kalâvun'un yetiştirmesi olan mansûrîye memlûklerini tasfiye ederek her koşulda kendisine bağlı yeni bir memlûk zümresi oluşturmıştır. Almelik, nâsırî memlûkleri olarak bilinen bu yeni gruba mansûrîye memlûkleri zümresinden dâhil edilen dört isimden biri olmuştur. Hadis bilimi alanındaki çalışmalarıyla hadis âlimi yetkisini kazanan Almelik, Nâsır Muhammed'in hasekî emirlerinden ve meşihâtüşşüyûhtan biri olarak meşveret heyeti içerisinde yer almıştır. Melikü'n-nâsır Muhammed tarafından binler emirliği rütbesi verilen Almelik, çevgendâr ve emirü'l-hac makamlarında da bulunmuştur. Kahire ve Mekke'de önemli hayır kurumları inşâ ettiren Almelik, Nâsır Muhammed'in vefatından sonra da devlet içerisindeki nüfûzunu korumuştur. Nâsırî memlûkleri, Nâsır Muhammed'in vefatından sonra yerine geçen oğulları döneminde devlet üzerindeki tahakkümlerini arttırdıkları için bir sultan-emir otorite çatışması dönemine girilmiştir. Almelik, bu çatışma döneminde kısa süreliğine Hama niyâbeti makamını elde etse de yeniden Kahire'ye davet edilmiş ve Melikü's-sâlih İsmâil'in saltanatı döneminde saltanat makamından sonraki en yetkili kurum olan nâibi- saltanatlık makamına yükselmiştir. Geniş yetkilere sahip bir devlet adamı olarak içki ve esrar yasağı getirerek Kahire'deki meyhaneler bölgesi olarak adlandırılan Hızânetü'l-bünûd'u yıktırmıştır. Bazı Memlûklü müellifleri, meyhaneler bölgesini yıktırmasını Akka Haçlı Krallığı'na son verilmesi kadar, hatta o hadiseden daha mühim bir faaliyet olarak ifade etseler de bu ifadenin bir abartı olduğu açıktır. Almelik, Sultan Şâbân'ın iktidarına muhalefet ederek Nâsır Muhammed'in diğer oğlu Haccî'yi desteklediğinden sultan ile ters düşmüş ve nihayetinde isyan eğiliminde olduğu gerekçesiyle tutuklanarak İskenderiye Hapishânesi'ne yollanmıştır. Yaklaşık beş ay sonra ise tutuklu bulunduğu İskenderiye'de asılarak öldürülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aybek ed-Devadâr. (1960). *Kenzü'd-dürer ve Câmiü'l-gurer* 9, Thk. Hans Robert Reumer, Kahire.
- Baybars el-Mansûrî ed-Devadâr. (2016). *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, Çev. Hüseyin Polat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebû'l-Fidâ. (1997). *el-Muhtasar fi Ahbar fi Ahbâri'l-beşer*, 2, Thk. Mahmud Deyyub, Beyrut.
- Erol, B. G. (2019). Memlûk Sultanlarının Hacları. *Tarih Okulu Dergisi*, 50/12, 312-355.

- Habib el-Halebî. (1986). *Tezkiretü'n-nebih fî Eyyâmü'l-mansûr ve'l-benih* 3, Thk. Dr. Muhammed Muhammed Emin-Dr. Sâid Abdülfettâh Âşûr, Kahire.
- Halıcı, F. (1993). Çevgân. *TDVİA*, 9, İstanbul: TDV Yayınları, 294-295.
- İbn Hacer. (1993). *ed-Dürerü'l-kâmine fî Âyâni'l mie es-Sâmine*.1, Nşr: H. Nedevî, yy.
- İbn Tağrıberdî. (1985). *el-Menhelü's-sâfi ve'l-Müstevfi bâde'i-Vâfi* 3, Thk. Nebil Muhammed Abdülaziz, yy.
- İbn Tağrıberdî. (1992). *en-Nücûmu'z-zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kâhire* 9,10, Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut.
- Kadı Şuhbe. (1994). *Tarih-i İbn Kadı Şuhbe* 1, Thk. Adnan Derviş, Dimaşk.
- Kalkaşendî. (1915). *Kitabu Subhu'l-Âşâ fî Sınâti'l-İnşâ* 9, Kahire.
- Makrizî. (1998). *el-Mevâiz ve'l-İtibar bi-Zikr-i Hıtat ve'l-Âsâr* 3, Thk. Muhammed Zeynuhum-Mediha Şarkavi, Kahire.
- Makrizî. (2010). *el-Mukaffâ el-Kebir* 2, Thk. Muhammed Osman, Beyrut.
- Makrizî. (1997). *es-Sülûk li-Marifet-i Düveli'l-Mülûk* 3, 4, Thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut.
- Mazor, A. (2014-2015). The "Mansuriyah Legacy: The Mansuri Amirs, Their Mamluks, and Their Descendants during al-Nasir Muhammad's Third Reign and After, *Mamluk Studies Review*, 18/2, 1-56.
- Nüveyrî. (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnu'l-Edeb* 33, Thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut.
- Nüveyrî. (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnu'l-Edeb* 31, Thk. Necib Mustafa Fevvâz-Hikmet Keşayî Fevvâz, Beyrut.
- Safedî. (2009). *Âyânü'l-asr ve Âvânü'n-nasr* 1,2,4, Thk. Amr Muhammed Abdülhamid, Lübnan.
- Safedî. (2000). *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât* 6,9,16, Thk. Ahmed el-Arnaut-Türkî Mustafa, Lübnan.
- Sağlam, A. (2017). Hüsameddin Lâçîn ve Saltanat Dönemi (696-698/1296-1299):Memlûkler'de Meşrutî Bir Sultan Teşebbüsü ve Akâmeti, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/1, 155-190.
- Sağlam, A. (2021). *en-Nâsir Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Steenbergen, J. V. (2005). Mamluk Elite on the Eve of Nâsir Muhammad's Death (1341), A Look behind the Scenes of Mamluk Politics, *Mamluk Studies Review*, 9/2, 173-199.
- Şemseddin Şücâî. (1985). *Tarihu'l-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalâvun es-Sâlihî ve Evlâdihu*, Çev. Barbara Schafer, Wiesbaden.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zengin, M. (2018b). Melikü'l-eşref Âlâeddin Küçük Ali Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (6 Ağustos 1341-10 Ocak 1342), *Turkish Studies*, 12/3, 217-230.
- Zengin, M. (2018d). Melikü'l-kâmil Seyfeddin Şâbân Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (4Ağustos 1345-21 Eylül 1346), *Türkiyat Mecmuası*, 28/2, 311-325.
- Zengin, M. (2018a). Melikü'n-mansûr Ebî Bekr b. Muhammed Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (Elli Dokuz Günlük Saltanat), *History Studies*, 10/3, 257-270.

Zengin, M. (2018c). Melikü'n-nâsır Şihâbuddin Ahmed ve Melikü's-sâlih İsmâil Dönemlerinde Memlûk Türk Devleti: İki Kardeş Tek Devlet (19 Mart 1342-4 Ağustos 1345), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/64, 227-259.

Zengin, M. (2017). *İlhanlılar-Eratnalılar-Memlûklar Dönemi Malatya (1295-1401)*, İstanbul: Malatya Valiliği Yayınları.

Zengin, M. (2022). *Memlûk Türk Devleti Döneminde Trablus (1289-1516)*, Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Mısır, Suriye (Bilâd-ı Şam), Arap Yarımadası ve Anadolu'nun güney kısımlarında iki buçuk asırdan fazla hüküm süren Memlûk Türk Devleti, askeri monarşi ile idare edilmiştir. Memlûk sisteminden yetişen herhangi bir asker, uygun şartlar ve doğru zamanda saltanat makamına yükselebiliyordu. Saltanat makamını elde eden bir memlûk, iktidarını koruyabilmek amacıyla her koşulda kendisine mutlak bir bağlılık gösteren yeni bir memlûk zümresi oluşturuyordu. Bu yeni oluşturulan zümreye, önceki sultandan intikal eden yetenekli memlûkler de dâhil ediliyordu. Yönetim sistemindeki bu uygulama, dinamik bir siyasi yapı ortaya çıkarsa da zamanla sultanlar ve emirler arasında yaşanan iktidar mücadelelerine de yol açıyordu. Memlûk Türk Devleti tarihinin farklı dönemlerinde mansûrîye, nâsırîye, eşrefîye, zahîrîye gibi memlûk gruplarına mensup emir ve devlet adamları, iktidar üzerinde nüfûz kurmaya çalışmışlardır. Makalemize konu ettiğimiz Almelik el-Çevgendâr, Memlûklülere esir düştüğü Elbistan Savaşı'ndan sonra Memlûklü Sultanı Melikü'l-mansûr Seyfeddin Kalâvun'un bir memlûkü olarak mansûrîye zümresi içerisine yer almış, Kalâvun'un oğlu Melikü'n-nâsır Muhammed'in ikinci iktidarı döneminde nüfûzunu korumayı başararak bu sultanın üçüncü iktidarı döneminde oluşturulan nâsırîye zümresine dâhil edilmiştir. Melikü'n-nâsır Muhammed'i tahta çıkarmak üzere Kerek'ten Kahire'ye davet eden heyet içerisinde yer aldığı için bu sultan tarafından himaye edilmiştir. Aynı zamanda hadis âlimi olan Almelik, bir şeyh/aksakallı olarak Memlûk Türk Devleti Meşveret Heyeti içerisinde de yer almıştır. Meşveret Heyeti üyesi olarak bazı önemli sorunların çözümünde bizzat rol almıştır. Kahire'de Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında yaşanan çatışmaları arabulucu olarak çözüme kavuşturan isimlerin başında gelmiştir. İyi bir çevgân oyuncu olan Almelik, Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in çevgân takımında yer aldığı için çevgendâr lakabı almıştır. Bâbünnasr'ın çıkışında yer alan Sultan Hasan Camii'nin karşısındaki Meşhed-i Hüseyin bölgesinde Hüseyinî Camii olarak adlandırılan eser ile yine aynı bölgede, eğitim-öğretim müfredatını Malikî içtihadına göre tertip ettirdiği Hüseyinî Medresesi'ni yaptırmıştır. Melikü'n-nâsır Muhammed'in üçüncü Hac seferinde bulunan Almelik, bu ziyareti sırasında Mekke'de önemli hayır kurumlarını hizmete açmıştır: Bunlardan ilki Mescid-i Haram yakınındaki Hazûre Kapısı, ikincisi Minâ yolu üzerinde bulunan Birketü's-Sellem'deki (Sellem Kasabası) konak, üçüncüsü yine Minâ yakınlarındaki bir çeşme ve sonuncusu Birket-i Muallâ'da (Mualla Kasabası) bulunan ve hacıların Muallâ'ya gidiş-gelişlerini kolaylaştıran konaktır. Almelik, Sultanın bu hac kafilesine Hac emiri olarak katıldığından el-Hac lakabıyla da anılmıştır. Melikü'n-nâsır Muhammed'in oğlu Ebî Bekr'in veliaht ilan edilmesi sürecinde de rol almıştır. Sultan Melikü'n-nâsır Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan kaotik dönemde nâsırîyenin önemli bir ismi olarak temayüz etmiştir. Emir Kavsun'un tahakkümüne karşı çıkarak onun tasfiye sürecinde etkin rol oynamıştır. Emir Kavsun'un tutuklanması ve Sultan Alâeddin Küçük Ali'nin tahttan indirilmesiyle sonuçlanan saray darbesinde etkin olarak rol almıştır. Sultan Ahmed'i tahta çıkaran grup arasında yer alan Almelik, kısa süreliğine Hama Valiliği görevinde bulunduktan sonra Sultan İsmail döneminde nâib-i saltanat makamına yükselmiştir. Ulema geleneğinden yetiştiği için Memlûklü bürokrasisinin en üst makamı olan nâib- saltanatlık görevi süresince devleti, şerî hükümlere göre yönetmeye çalışmıştır. Bu uygulamalarından en mühimi esrar ve şarap kullanımını yasaklaması ve Hızanetü'l-bünûd olarak bilinen Kahire'deki meyhaneler bölgesini yıktırmasıdır. Dönemin müellifleri, onun bu radikal uygulamasını Akka Haçlı Krallığı'na son verilmesi ve ondan daha önemli bir hadise şeklinde aktarmışlardır. Almelik, Sultan İsmail'in kronik rahatsızlığı nedeniyle sık sık Sıryakus'a gitmek zorunda kalması nedeniyle Kahire'de yalnız kalmış; özellikle Kahire

Valisi ve muhtesiplerinin keyfi uygulamalarını engelleyememiştir. Sultan İsmail'in ölümünden sonra ortaya çıkan sultan adayı tartışmalarında devlet erkânın ekseriyetinin Şaban ismi üzerinde ittifak etmesine karşın Melikü'n-nâsir Muhammed'in diğer oğlu Haccî'yi desteklemiştir. Sultan Şaban'ın iktidarına hamamda oynaması şartıyla destek vermiştir. Sultan Şaban'ın iktidarının başlarında Dimaşk Valiliği makamına atansa da daha sonra atama kararname iptal edilerek Safed Valiliği görevine getirilmiştir. Sultan Şaban, tahta çıkışına tahkir edici bir şartla onay veren bu devlet adamını Safed'e atayarak merkez Kahire'den uzaklaştırmıştır. Almelik'in nüfuzundan çekinene sultan, onu hemen ortadan kaldıramamış; uygun zamanın gelmesini beklemek zorunda kalmıştır. Sultanın kendisini tutuklatacağını anlayan Almelik, sultandan önce davranarak Trablus nâibi Emir Kumarî ile birlikte isyan etmiştir. Dimaşk nâibi Yelboğa el-Yahyavî'nin desteğini alamadığı için başarısız olmuştur. Almelik dönemin silahtârı Mencek el-Yusuî tarafından yakalanıp Kahire'ye getirildikten sonra siyasi hükümlülerin tevkif edildiği İskenderiye Hapishanesi'ne yollanmış; bütün malı müsadere edilmiştir. Sultan Şaban ile yaşadığı sorunlar nedeniyle önce hürriyetini ardından da hayatını kaybetmiştir. Eylül 1346'da hapis bulunduğu İskenderiye'de idam edilen Almelik, Kahire'ye götürülerek defnedilmiştir. Amir Mazar, Jo Van Steenberg ve Fatih Yahya Ayaz tarafından Memlûklü Tarihi'nin bu dönemine dair genel çalışmalar yapılmış olsa da Almelik'i doğrudan ele alan herhangi bir çalışmanın bulunmaması bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir. Bu makale, dönemin ana kaynakları ışığında şu ana kadar hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmamış Almelik el-Çevgendâr'ın hayatı ve tarihî şahsiyetini konu edinmiştir.

EXTENDED ABSTRACT: The Mamluk Turkish State, which ruled over Egypt, Syria (Bilad al-Sham), the Arabian Peninsula and the southern parts of Anatolia for more than two and a half centuries, was governed by a military monarchy. Any soldier trained in the Mamluk system could rise to the sultanate under the right conditions and at the right time. A Mamluk who achieved the sultanate established a new Mamluk group that would show absolute loyalty to him under all circumstances in order to maintain his power. Talented mamluks inherited from the previous sultan were also included in this newly created group. Although this practice in the administrative system created a dynamic political structure, it also led to power struggles between the sultans and amirs over time. In different periods of the history of the Mamluk Turkish State, amirs and statesmen belonging to mamluk groups such as Mansuriyah, Nasiriyyah, Ashrafiyah, and Zahiriyyah tried to establish influence over the government. Almalik al-Jukandar, the subject of our article, was included in the mansuriyyah group as a mamluk of the Mamluk Sultan al-Malik al-Mansur Sayf al-Din Qalawun after the Battle of Elbistan, where he was captured by the Mamluks. He managed to maintain his influence during the second reign of Qalawun's son al-Malik al-Nasir Mohammad, and was included in the nasiriyyah group formed during the third reign of this sultan. He was protected by this sultan because he was a member of the delegation that invited al-Malik al-Nasir Mohammad from al-Karak to Cairo to ascend the throne. Almalik, who was also a hadith scholar, also took part in the Mamluk Turkish State Consultation Board as a sheikh/veteran. As a member of the Consultative Board, he played a role in resolving some important problems. He was one of the leading names in resolving the conflicts between Muslims and Christians in Cairo as a mediator. Almalik, who was a good Jukan player, was nicknamed Jukandar because he was in the Jukan team of Sultan al-Malik al-Nasir Mohammad. He had the Hüseyniye Mosque built in the Mashhad-i Hüseyin region opposite the Sultan Hasan Mosque at the exit of Bab an-nasr, and the Hüseyniye Madrasah in the same region, whose education and training curriculum was organized according to the Maliki ijthad. Almalik, who took part in the third Hajj pilgrimage of al-Malik al-Nasir Mohammad, opened important charitable institutions in Mecca during this visit: The first of these is the Hazura Gate near the Masjid al-Haram, the second is a mansion in Birka al-Sellem (Sellem Town) on the road to Mina, the third is a fountain again near Mina, and the last is a mansion in Birka al-Mualla (Mualla Town) which facilitates the pilgrims' journey to and from Mualla. Almelik was also known by the nickname al-Hajj because he participated in this pilgrimage convoy of the Sultan as the Hajj emir. He took part in the process of declaring Abu Bakr, the son of al-Malik al-Nasir Mohammad, as the heir

apparent. He emerged as an important figure of the Nasiriyah in the chaotic period that emerged after the death of Sultan al-Malik al-Nasir Mohammad. He opposed the domination of Amir Qavsun and played an active role in the process of his elimination. He played an active role in the palace coup that resulted in the arrest of Amir Qavsun and the dethronement of Sultan Ala al-din Küçük Ali. Since he was raised in the tradition of the ulema, he tried to govern the state according to the sharia laws during his term as na'ib al-saltana, the highest rank in the Mamluk bureaucracy. The most important of these practices was the prohibition of the use of hashish and wine and the destruction of the taverns in Cairo known as Hızana al-bunud. Writers of the period narrated this radical practice of his as the end of the Crusader Kingdom of Akka and a more important event than that. Almalik was left alone in Cairo because Sultan Ismail had to go to Siriakus frequently due to his chronic illness; he could not prevent the arbitrary practices of the Governor of Cairo and the Muhtasibs in particular. In the discussions on the candidate for sultan that emerged after the death of Sultan Ismail, although the majority of the state officials agreed on the name of Shaban, supported al-Malik al-Nasir Muhammad's other son, Hajjî. He supported Sultan Shaban's rule on the condition that he would play in the bathhouse. Although he was appointed to the governorship of Damascus at the beginning of Sultan Shaban's rule, the appointment decree was later revoked and he was appointed to the governorship of Safad. Sultan Shaban appointed this statesman, who approved his accession to the throne on an insulting condition, to Safad and removed him from central Cairo. The sultan, who was afraid of Almalik's influence, could not eliminate him immediately; he had to wait for the right time. Realizing that the sultan would arrest him, Almalik acted before the sultan and rebelled together with the viceroy of Tripoli, Amir Kumari. He failed because he could not get the support of the viceroy of Damascus, Yelbogha al-Yahyavi. After Almalik was captured by the armorer of the period, Menjak al-Yusufi, and brought to Cairo, he was sent to the Alexandria Prison, where political prisoners were detained; all his property was confiscated. Almalik, who was among the group that brought Sultan Ahmad to the throne, served as the Governor of Hama for a short time and then rose to the position of na'ib al-saltanah during the reign of Sultan Ismail. He first lost his freedom and then his life due to the problems he had with Sultan Shaban. Almalik, who was executed in Alexandria where he was imprisoned in September 1346, was taken to Cairo and buried. Although general studies have been made on this period of Mamluk History by Amir Mazor, Jo Van Steenberg and Fatih Yahya Ayaz, the absence of any study directly addressing Almalik led us to conduct this research. In this article, the life and historical figure of Almalik al-Jukandar, about whom no detailed study has been done so far, is discussed in the light of the main sources of the period.